

NARRATÍVA ÉS KOZMOLÓGIA AZ INOCHENTIZMUS IKONOGRÁFIAI HAGYOMÁNYÁBAN

Bevezetés

Ebben a dolgozatban a 20. századi Romániában és Moldovában működő Inochentie-féle (inochentista) mozgalom vallási ikonográfiáját vizsgálom. Ez a mozgalom a 20. század első évtizedében jelent meg Bessarábia orosz provinciában és a szomszédos Podolia kormányzóságban, a mai Moldova és Ukrajna területén. Ezt az erősen apokaliptikus és karizmatikus mozgalmat, melyet Ioan Levizor, moldovai ortodox szerzetes ösztönzött, hamarosan vallásilag eretneknek, politikailag felforgatónak tüntették fel, és mint ilyen, kihívást jelentett mind az orosz ortodox egyház, mind a cári uralom autoritása számára. Mint a szovjet éra marginalizált és üldözött kisebbsége, az inochentista mozgalom titkossá vált és a korabeli szovjet sajtó gyakran a felszámolásáról írt. Ennek ellenére az inochentizmus szívósan jelen maradt a vallási térképen és a poszt-szovjet korszakban újra felbukkant a nyilvánosság előtt. Napjainkban különböző inochentista csoportok működnek a hagyományos ortodoxia mellett. Ebben a helyzetben Inochentie követői érdekes pozíciót igyekeznek kialakítani maguknak: egyrészt elköteleződnek a hivatalos egyház mellett, másrészt kivonulnak belőle, bírálatot fogalmazva meg mind a klerikális hatalommal, mind a politikai és gazdasági rendszerrel szemben, de korteskednek Inochentie rehabilitációja és kanonizációja mellett is.

Az Inochentista újjáéledés gazdag és változatos ikonográfiai hagyományt hozott létre, mely egyrészt tükrözi karizmatikus vezetőjük jelentőségét, másrészt felfedi Inochentie követőinek egyetemes kozmológiai állításait. Ezek a képek, melyeket a követők készítenek, otthonokban, inochentista kéziratokban és kis példányszámú kiadványokban lelhetők fel. Jelen dolgozat az inochentista ikonográfia két aspektusára összpontosít. Elsőnek az Inochentie életének vizuális reprezentációi és a követők által kiadott és II. Miklós cár alakjára koncentráló hagiográfia viszonyát vizsgálom. Ezek a hagiografikus képek fontos hitbuzgalmi munkák, melyek ugyanakkor didaktikus funkciót is betöltenek, a kozmológiai rend és a túlvilág eszményképét közvetítve. Ezután Inochentie, mint a Szentlélek, és Krisztus mellett, mennybéli trónra emelésének reprezentációit tárom fel.

Jelen dolgozat Inochentie kortárs követőivel készített interjúsorozat és tárlalkozók alapján készült, melyeket 2006 és 2012 között Kisinyovban, a Moldova Köztársaság fővárosában, a Moldovai Gagauz Autonóm Régióban fekvő Tomaj nevű faluban, valamint az ukrainai Ogyessza Oblast vidék Lipeckoje nevű faluban rögzítettem. A képeket inochentista otthonokban és istentiszteleti helyeken készítettem ezekben a helységekben. Mostanig az inochentizmus megértése három fő forrásból táplálkozott: az orosz ortodox egyház sajtójának hivatalos szer-

vei részéről, a kommunista párt aktivistáinak propaganda kiadványaiból és szovjet perek híradásaiból, valamint a román ortodox egyház vezetőitől és tagjaitól.¹ Mindegyik forrás Inochentie-t és követőit negatív fényben tünteti fel és gyakran lekicsinylő kifejezésekkel illeti. Az inochentizmusról szóló kutatásom célja úgy bemutatni a korábbi reprezentációk módosítását, hogy a mozgalom képét építem fel a 20. és 21. században, mely figyelembe veszi a mozgalom tagjainak élet-narratíváit és a népi narratívákat és az inochentizmus vallásos világnézetet.

Kifele mutató diszkurzív színlelés

Az inochetista mozgalom kutatója módszertani és ismeretelméleti problémákkal szembesül. A hosszú elnyomás és üldöztetés miatt Inochentie kortárs követői vonakodva beszélnek közösségükről, míg mások nyíltan korteskednek Inochentie rehabilitációja mellett és követelik visszafogadását az ortodoxia fővonalába. Az inochentizmus nem egyedüli egységes mozgalom vagy közösség, hanem inkább többé-kevésbé szervezett hálózatok és helyi csoportok összessége. Interjúim és megfigyeléseim sokféle ellentmondást vetnek fel, melyek rejtegető vagy leleplező alternatív praktikákhoz kapcsolódnak.

A kortárs inochentista hagyomány fő jellemvonása a kifele mutató diszkurzív színlelés, melyet főleg a hatalommal, a helyi hatóságokkal és az egyház képviselőivel folytatott kommunikáció során tapasztalni. Inochentie követői saját mozgalmukat a „tisztá ortodoxia” újjáéledésének nevezik, hangsúlyozzák a mozgalom szerzetesi eredetét, cölibátusban élnek és az ortodox kolostorok szigorú böjti szabályait követik. De, James Scott kifejezésével, az inochentista hagyomány „rejtett átirata” kritizálja a hivatalos egyházat, állásfoglalásra készíti az ortodox teológiát és kozmológiát, és erős vallási és politikai szimbólumokat és narratívákat használ.² Ezek a „rejtett átiratok” Inochentie hagiográfiáján és ikonográfiai hagyományán keresztül kerülnek napvilágra. Ez utóbbi az élet-narratívákat illusztrálja és Inochentie-t különféle mennyei tisztségekben ábrázolja. Dorothy Weaver kiemeli, hogy az ortodox hagyományban „a hívők az ikonokat, mint szimbólumokat, tanítási és a koncentrációt elősegítő eszközökként tartják számon, de társadalmi képviselőként is funkcionálhatnak, melyek az általában törvénykezési hierarchiákba koncentrálódó hatalmat decentralizálják.”³ Az inochentista otthonokban rituális helyek vannak, melyeket a családi és közösségi istentisztelet és liturgikus gyakorlatok számára tartanak fenn (ld. 1. sz. ábra) és olyan helynek, amit én „narratív térnek” nevezek, melyet Inochentie életéből vett, valamint követőinek és azok családjának képei díszítenek (ld. 2. sz. ábra). Az inochentisták kifele mutató színlelése gyakran ellentmond az otthonokban fellelhető narratívák, képi ábrázolások, és Inochentie-hagiográfia szimbolizmusának.

¹ BORTA 2007.

² SCOTT 1990.

³ WEAVER 2011, 394-419.

A mozgalom eredete

Az inochentizmus a vallási keresés időszakában jelent meg orosz földön, mely az orosz birodalmon végigsöprő nagy politikai és társadalmi megrázkódtatások hoztak magukkal. Ehhez a hangulathoz II. Miklós cár 1905-ös Türelmi Ediktuma is hozzájárult, mivel a vallási nonkonformizmus és kísérletezés nyilvánvalóbbá vált és a társadalmi renddel helyezkedett szembe.⁴ Ráadásul Besszarábia határterülete, Inochentie szülőföldje, egy sokkal nagyobb régió része volt, mely magában foglalta a Fekete-tengertől északra fekvő területeket egészen Kijevig, melyet az orosz birodalom fokozatosan gyarmatosított és kebelezett be. Amint Szergej Zhuk állítja: "Ez a mozgó határterület új emberi karaktereket formált és különleges feltételeket szabott az új telepéseknek, mint ahogy új identitásokat alakított az amerikai határvidék is egy óceánnal odébb."⁵ Ezek a területek a keletről és nyugatról származó vallási máshitűek otthonává váltak és termékeny talajul szolgáltak a vallási szakadárság terjedésére és új formáinak kialakulására. Ennek ellenére, mivel az inochentista mozgalom érzékeny határterületen működött és Inochentie nagyrészt román követőkre talált, kezdetben a cári hatalom a mozgalmat a nemzeti ellenállás egy formájának tekintette. A rákövetkező időszakok történetírása nagyrészt ehhez az értelmezéshez alkalmazkodott. Véleményem szerint az inochentizmus jelenségét szélesebb kontextusban kell vizsgálni, főként azt, hogy olyan csoportok befolyásolták Inochentie-t és követőit, mint a salaputok, mennoniták, sztundisták és korai evangélikusok, melyek mind fellelhetők az inochentista gyakorlatban. Például, hasonlóan más, az ortodoxiából kinövő, vallási mozgalomhoz, melyeknek alapítóit és kulcsfiguráit mind "szent"-ként, Krisztusként vagy Mária, Isten anyjának megjelenési formájaként tisztelték és becsülték, Inochentie-t követői a Szentlélek megtestesüléseként vagy megjelenési formájaként tisztelik, aki feltámadt és felment a mennybe, hogy Krisztus balján trónoljon. Ezek az Inochentie-ről szóló hiedelmek előremutatva már korábban megjelennek az inochentizmus hagiográfiai hagyományában a *Pre scurt Viața și faptele Sfântului Părintelui nostru Inochentie dela Balta* (A mi szent atyánk, a Balta-beli Inochentie rövid élete és cselekedetei, ezután *Élete és cselekedetei*) című életrajzban.⁶

Mielőtt az ikonográfiai hagyomány fontosságát taglalnám, felvázolom azokat a történelmi eseményeket, amelyek a mozgalom megjelenéséhez vezettek, és amelyekről a hagiográfiai hagyomány részletesen beszámol. Ion Levizor korai szerzetesi karrierjét a besszarábiai Dobrusa Szent Miklós kolostorában kezdte, ahonnan 1897-ben a híres szerzetes-központba, a kievi Pechersk Lavra-ba távozott. Oroszország és Ukrajna sok más kolostorában is tartózkodott, mielőtt visszatért volna a Szent Miklós kolostorba, majd belépett a Chițcani-i Noul Neamț kolostorba, mely Besszarábia egyik románajkú kolostora. 1908-ban Inochentie csatlakozott a Balta-i kolostor közösségéhez, melyet Feodoszije Levickij tisztele-

⁴ COLEMAN 2005. 2.

⁵ ZHUK 2004. 6.

⁶ Inochentie életének történetét 1913 és 1924 között alkották meg és ma több változatban is létezik. Az ebben a cikkben használt idézetek az 1924-es, Bârlad-ban nyomtatott eredeti kiadás alapján készült 2010-es kiadásból származnak, ld. a könyvészetben a *Trei Crai dela Răsărit* ed. cím alatt.

tére alapítottak. Itt támogatni kezdte az elhunyt szerzetes kultuszát. 1909. május 22-én a Szent Szinódus jóváhagyta Levickij maradványainak elhelyezését a kolostor-templomban és Inochentie-t bízták meg az újratemetéssel. Ezzel a feladattal azonnal felszentelt papi státust kapott. Ettől kezdve Inochentie síkra szállt Feodoszije kultuszáért és heves apokaliptikus szentbeszédekkel kezdte felhívni magára a figyelmet. A kolostort látogató zarándokok száma meredeken megnőtt és a cári hatóságok aggódva figyelték ezen az érzékeny határterületen a lelkes vallási újjáéledést. Inochentie tanítása és papi pályája egyre karizmatikusabb jelleget öltött, sok zarándokot ugyanis rángatózó és hisztérikus roham kínozott. Az egyházi hatalom nyugtalanzkodása miatt 1910 májusában Inochentie-t elmozdítják Balta-ból és bebörtönzik. Ez még inkább megnövelte vonzerejét és tekintélyét. 1910 októberében a kisinyovi Serafim püspök vizsgálatot rendelt el a mozgalom ügyében és 1912 márciusában a Szent Szinódus Inochentie-nek a távoli északon fekvő murmanszki kolostorba való száműzetéséről döntött. Az események különleges fordulatot vettek, amikor válaszul Inochentie levelére, több ezer követője utazott Besszarábiából Murmanszkba, a legkeményebb télben megtéve a mintegy 2500 km-es távolságot. Miután Inochentie-t, aki nem volt hajlandó feladni apokaliptikus tanítását, még néhányszor elengedték és újra letartóztatták, a Fehér Tenger partján fekvő Szoloveckij kolostorhoz tartozó távoli remetelakba száműzték.

1913-ra a követők már kezdték eladogatni világi javaikat és felvenni a cölibátust. Ugyanakkor elkezdődött egy hihetetlen földalatti kolostor-komplexum építése is a Kotovszk melletti Lipeckoje nevű faluban, melynek a *Grădina Raiului* (*A paradicsom kertje*) nevet adták. Amikor a Februári Forradalomnak köszönhetően Inochentie végül kiszabadult, visszatért abba a besszarábiai kolostorba, amit tanítványai építettek. Mozgalma viszont távollétében különböző versengő frakciókra bomlott. Miután nem tudta összefoltozni a követők között keletkezett szakadásokat, 1917. december 30.-án, nem sokkal visszatérte után, Inochentie elhunyt.

Besszarábia 1918-as Nagy-Románia általi bekebelezése nyomán Inochentie követőin két állam osztozott. A többség az új Nagy Románia határain belül találta magát, míg Balta és Inochentie földalatti települése az új Szovjetunió területén maradt. Ettől kezdve a két államban az elnyomás és üldöztetés párhuzamos történetét követhetjük végig. Ez 1920-ban a *Grădina Raiului* bolsevikok általi lerombolásával kezdődött, amikor sok követőt családtagjaikkal együtt letartóztattak, tárgyalásra Ogyesszába vitték és később ki is végezték őket. A szovjet sajtó továbbra is a mozgalom Moldovában való létezéséről tudósított, mígnem 1930-ban a *Bezbozsnjik* című újság a mozgalom eltörléséről számolt be.⁷ A 20-as és 30-as évek Romániájában több letartóztatás is történik fiatal nők kizsákmányolásának „botrányos” feltárása után. A román egyház aktívan vett részt anti-inochentista vallási röpiratok, értekezések publikálásában. A román hatóságok gyanúja az inochentistákra vetődött, és ez akkor érte el csúcspontját, amikor 1940-ben Besszarábia visszakerült a Szovjetunióhoz és végül 1942-ben, a nem kívánt elemek általános tisztogatása során a háborús Romániából körülbelül 2000 inochentistát deportáltak, zsidókkal és romákkal együtt, a románok által elfoglalt transz-

⁷ KOLARZ 1961. 365

nisztiai koncentrációs táborokba.⁸ A 40-es és 70-es évek között a Szovjetunióban szakaszosan hadjáratokat indítottak az inochentizmus ellen, melyek sok követő törvény elé állítását és bebörtönzését eredményezték.

Szent narratíva és történelem

Az orosz ortodoxia egyik hagyományos eszköze az ikonkészítés és hagiográfia, mellyel spirituális és politikai alakok „szent státusát” alapozzák meg. Amint Per-Ame Bodin állítja, kialakult szabályok szerint formálódik az ilyen „szent életű” vagy „szent” alakok „kanonikus identitása”. Ezen folyamat és az általuk reprezentált történelmi-politikai valóság kölcsönös hatása bepillantást enged „a szent diskurzus alakulásába és ennek a történelmi és politikai diskurzussal való szembeesülésébe”.⁹ Az orosz ortodox hagyomány diskurzusának és az alapjául szolgáló bizánci örökségnek egyik legfontosabb eleme a „birodalom” megszentelt természete. Amikor a „birodalom” fogalmát bontjuk elemeire, a „szent narratíva” és a „szent történelem” közti különbségtétel valószínűleg nem áll meg. A „birodalom” egyaránt jelenti az orosz „földi birodalmat” és Isten mennyei birodalmát egyaránt. Hasonlóképpen, amikor a kulturális emlékezetben a jelen és a múlt „intézményes” eseményeit és szereplőit keressük, ezek mind a Biblia szereplőéhez és eseményeihez, de a szent történelemhez való viszonyukban is „tipologizálhatók”. Ezzel „a történelem kiegyenlítődik vagy megsemmisül, a temporalitás maga megszűnik. A történelem az örökkévalósággal olvad egybe.”¹⁰

Az inochentista újjáéledés esetében, az üldöztetés története az orosz egyház és cári hatóságok kezében a bibliai narratíva analóg eseményeire utal: így Mózes és az Exodus narratívája tükörképét nyújtja az Inochentie orosz fogságból való „exodus”-ának, Jézus csodálatos kenyérszaporításának megfelelője Inochentie hasonló csoda tette, amint háromezer embert lakatott jól a fogságból való hosszú utazásuk során (ld. 3. sz. ábra). Hasonlóképpen, Jézus tárgyalása a Szanhedrin és Poncius Pilátus előtt megfelel Inochentie tárgyalásának a Szent Szinódus és Miklós cár előtt. A narratív ikonográfiai hagyomány Inochentie életét a bibliai elbeszélés párhuzamaival mutatja be, a legutolsó ilyen párhuzam Inochentie testi feltámadása és mennybemenetele.

Ennek a „tipologizáló” stratégiának talán legfontosabb aspektusa a földi/mennyei cár alakja. Az inochentista ikonográfiában, hagiográfiában és népi narratívákban a cár figurája némiképp kétértelmű: több jelenetben is szerepel és értelmezése is nyitott. II. Miklós földi cár inochentista jellemzésének megvan a párhuzama az orosz parasztság körében élő cárista monarchizmus vagy „naiv monarchizmus” hagyományában. Ezt különösen az olyan vallási szakadár csoportok is igazolják, mint a salaputok, dukhoborok, sztundisták és korai orosz baptisták.

⁸ DELETANT 2006. 73.

⁹ BODIN 2009. 88.

¹⁰ BODIN 2009. 89.

Egy 1947-es, nagy sajtóvisszhangot kiváltó eset sajtóhíreiben, melyet Eugene Clay is idéz az inochentizmus történetéről szóló cikkében, az olvasható hogy két inochentista „Alexej cárevicsnek és Anasztázia nagyhercegnőnek vallotta magát. Egy másik inochentista tanító azt állította, hogy II. Miklós él és hamarosan visszatér a trónra.” Clay szerint ezek a vádak „valószínűtlenek, és az inochentista mozgalom kizárólagos moldovaiságának tudható be.”¹¹ Mégis ez az eset más orosz régiók paraszt szakadárjai között terjedő, a cár idealizálását és visszatérését propagáló irányzatokat idézik. Különösen a khlysty-k a követőket a földi cásra utaló olyan dicsérő jelzőkkel látták el, melyek isteni attribútumaikra utaltak.¹² Szergej Zhuk azt is kiemelte, hogy az orosz millenaristák úgy tekintettek a cásra, mint a nagy császár bibliai jóslatának beteljesítőjére, aki majd a végső napokban „a rabságból minden szenvedő keresztényt az ígért földjére” vezet. Ezen szekták vezetői arról tájékoztatták követőiket, hogy a cár a saját szektájuk titkos tagja és hogy valójában az ő oldalukon áll. A cár tisztelete így sok radikális keresztény csoport milleniumi várakozásával kapcsolódott össze.

Heretz azzal érvel, hogy a monarchizmus többé-kevésbé univerzális volt az orosz szekták között és ez csak megerősödött az inochentisták körében a szovjet elnyomás évtizedeiben. Lenin nézetét, mely szerint az orosz parasztságra jellemző naiv cárizmus passzivitásuk jele, a későbbi kutatások megcáfolták.¹³ Éppen ellenkezőleg: a cárizmusnak ez a formája lehetővé tette az orosz parasztok számára, hogy nyíltan ellenálljanak az államhatalomnak, és azt állították, hogy „a jó cár kívánságait”¹⁴ épp ügynökei ássák alá.¹⁵ Így az inochentista mozgalomnak az államhoz fűződő ambivalens viszonya és ellenállása ellenére, főképpen magának Inochentienek a bebörtönzése és száműzetése alatt, a cárral szembeni attitűd kétértelmű és a „cárizmus” elve könnyen összeegyeztethetővé vált az orosz államstruktúrákkal szembeni ellenállással.¹⁶

Az inochentista hagiográfiában és ikonográfiában a cár személyesen jelenik meg és Inochentie gyakran utal jövődöléseiben a cár életére. A cár és Inochentie akkor találkoznak, amikor az utóbbit a Szent Szinódus előtt vallatják (lásd 4. sz. ábrát). Ez a kétségtelenül apokrif vagy mitikus epizód a Szentírásból Jézus és Pilátus párbeszédét idézi. A cárral folytatott beszélgetésének végén, melyben a cár engedetlenség esetén börtönnel fenyegeti Inochentie-t, ez a következőket mondja: „Tudd meg, Miklós, te is ott állsz majd a bíróság előtt...”, utalva arra, hogy a cár maga is halandó és egy napon maga is ítélet elé kell állnia.

A *Élete és tettei vége fele*, a „Hogyan teljesültek be Inochentie atya proféciái” című fejezetben – melyet követői valószínű később csatoltak a szöveghez – a narrátor azt meséli el, hogyan jóslta meg Inochentie, hogy „megdönti majd Miklós hatalmát, és valójában meg is döntötte a bolsevik forradalom segítségével.” Ezek a részletek Inochentie és követőinek (akik az *Élete és tettei-t* írták) a cárral szemben

¹¹ CLAY 1998. 251-260.

¹² HERETZ 2008. 88.

¹³ Lásd FIELD 1976.

¹⁴ ZHUK 2004. 333.

¹⁵ SCOTT 1990. 97.

¹⁶ HERETZ 2008. 97.

táplált erősen negatív attitűdjéről tesznek tanúságot. A cár ítélete később kiegészül a narratíva olyan aspektusaival, melyek az uralkodót a becsületesség, tisztesség oldalára állítják, és melyekben halálával tartozik Inochentie-nek földi megtéréiséért és mennybemeneteléért.

Mialatt Inochentie a remetelakban raboskodott, azt írták róla, hogy Miklós cárról a következőket jósolta: „[...] a bírák előtt fog állni, de aztán ismét felemelkedik. Csak még nem tudjuk hol, itt a földi életben vagy a túlvilágon, halála után.” Az *Élete és tettei* legújabb kiadásának szerkesztői jegyzete ezt állítja: „És lám, közel 90 év telt el e jóslat óta, és az orosz Szent Szinódus Miklós cárt és egész családját szentté avatta, Inochentie atya felemelte Miklóst az ítélet székéből, amint megígérte, csupán a túlvilágon, halála után.”

A Lipeckoje nevű falu szóbeli hagyományában az események egy alternatív változata Inochentie-t a cár földi megmentőjeként ábrázolja:

„És amikor a cár a bolsevikok elől menekült, eljött ide, a *Paradicsom kertjébe*. Egészen zilált volt és a lányával, Tatjánával jött. Apám maga is látta őket. És Inochentie két hétig rejtegette őket, aztán a cár titokban átkelt a Dnyeszteren Besszarábiába. Inochentie mentette meg!”

(Damian Pavlovics Obrezsenko, Lipeckoje, Ogyessza Oblast, Ukrajna
(sz. 1926), 2012. április 17.-i interjú)

Ezen narratívák mindegyike Inochentie-t győzőként, bíróként és Miklós cár végső megmentőjeként ábrázolják. Ebben az értelemben Inochentie-nek fontos szerep jut a cár alakján keresztül, az orosz birodalom és az orosz nép megmentésének sokkal szélesebb narratívájában. A poszt-szovjet érában a „naiv cárizmus” és a monarchista tendenciák továbbélnének Inochentie követői között. Egyik jelentős kortárs követő a következőképpen magyarázta el álláspontját:

„A moldovai nép más rendszer szerint nem képes élni, ez nincs a hagyományaikban, a vérükben. A monarchia Konstantin császárral kezdődött, a moldvai uralkodók örökölték tovább nekünk egészen az orosz cárokgig.”

(45 éves férfi, Kisinyov)

Miután végigszenvedték az egymás után következő rezsimeket, az Inochentisták számára a mostani demokratikus rendszer sem tűnik jobbnak. A külvilág csupán a köntösét változtatta meg. A lemondott „földi cár” szimbóluma nyomtatékosan jelzi az eljövendő „mennyei cár” uralmát.

A cár képe tovább bonyolódik az ikonográfiai hagyományban, ugyanis feltámadása után Inochentie-t Krisztus társ-uralkodójaként ábrázolják. Ez a kép nem egyedi az orosz történelemben: pl. Ivan Groznij (Rettegett Iván) akatista himnuszai mennyei „társ-uralkodóként” írják őt le. Ez a motívum a bizánci hagyományból ered, mely „az uralkodót egyfajta ügyvivőnek tekinti Krisztus világi távolléte idején.”¹⁷ (ld. 5. sz. ábra)

Tehát II. Miklós földi cár egymásnak ellentmondó képeivel találkozunk. Inochentie tárgyalási jelenete, amelyben a cár spirituálisan tudatlannak és harciasnak mutatkozik, szemben áll azokkal a képekkel és magyarázatokkal, ame-

¹⁷ BODIN, 2009. 101

lyekben Inochentie ítéli meg a cárt, de Inochentienek a cár megváltásáról szóló próféciaja is, valamint az uralkodó konkrét fizikai megmentése Inochentie keze által. Ezen túlmenően ott vannak a beszámolók a cári család neveinek inochentista használatáról és létezik az a hagyomány is, mely szerint Miklós cár túlélte a forradalmat és visszatér az orosz trónra. Hasonlóan más orosz mozgalmakhoz, az inochentisták mind az egyházzal, mind a helyi közigazgatással harcban álltak, de ez nem fordítható le a monarchizmussal szembeni ellenállásra, hanem egyszerűen, a Szent Szinódus erőszakos uralma alatt álló cárral szembeni ellenállásnak tekinthető. A szovjet rendszerben ez az ellenállásnak „rejtett átíratá” lett az inochentisták körében. Az 1917-es forradalmat követően a „jó cár mítosza” igaznak bizonyult, hiszen a cár mártírhalált szenvedett és az inochentista prófécia szerint ítélet elé állt és újra felemelkedett.

A Szentháromság reprezentációi

A Szentháromság képe Inochentie követői számára az egyik leggyakrabban felbukkanó ikonográfiai téma. Inochentie társítása a Szentlélekkel, a harmadik isteni személlyel, áthatja az inochentista narratívákat, képi ábrázolásokat és diskurzust egyaránt. Azok az ikonok, melyek Inochentie-t ábrázolják a Szentlélek megtestesítőjeként, egyedi és ellentmondásos részét képezik az inochentista kozmológiának. Ezekben a képeken, az Atyaisten rendszerint a kép felső részén látható, alatta balra a Fiú és jobbra Inochentie (ld. 5. sz. ábra). Van egy beszámolónk egy arkimandrita paptól, akit az 1940-es években Balta környékére, Inochentie szerzetesi otthonába és követőinek földalatti központjába küldtek misszionáriusnak, hogy az Inochentie újjáéledését propagáló mozgalom tagjait a kanonikus ortodox hitre nevelje. Novellisztikus formában előadott beszámolójában a következőket mondja: „Ennek az inochentistának a házában megtaláltam az Atyácska (Inochentie atya) akathisztoszát. Ez az akathisztosz a Mi Urunk Jézus Krusztus akathisztosza volt, csak a Megváltó neve helyett ez állt: »Inochentie, Szentlélek.« Azt kérdeztem: »Mondta-e valaha az Atyácska, hogy ő maga a Szentlélek?« Mély csend volt a válasz. De egy kicsivel később egy idős asszony így válaszolt: Nem, ezt soha nem mondta.”

A követők akkor is némák maradtak, amikor Paul Lecca arkimandrita arról faggatta őket, miért ábrázolják Inochentie-t az ikonjaikon Szentlélekként. Ma már érthetjük, miért maradtak némák ezekben a kérdésekben Inochentie követői az 1940-es években, hisz már 20 éve szenvedtek üldöztetést, letartóztatást és bebörtönzést a hitükért.

Az inochentisták között népszerű Szentháromság-képek három típusba sorolhatók. Hosszú évszázadokon át a kereszténységben az angyalok voltak a Szentháromság egyedüli elfogadott reprezentációi. Az ortodox egyház ma is azt tartja, hogy a legjobban ez az ábrázolás tükrözi tanításait. Andrej Rubljov híres Szentháromság-interpretációi teljes mértékben egybecsengenek az egyház tanításával. Három angyalt ábrázol Ábrahám házában, a háttérben egy tölgyfával, de Ábrahám és Sára nincsenek a képen. Ez a Szentlélek egyedüli teljesen kanonikus ikon-

ja. Az inochentisták körében ez a kép nagyon népszerű, mint ahogy népszerűek a Rubljov eredetijének későbbi változatai is, amelyek olyan újításokat is tartalmaznak, mint Ábrahám és Sára ábrázolását a jelenetben (ld. 6. sz. ábra).

A második kép a német Fridolin Leibertől (1853-1912) származik, mely a felhők közt, angyalok körében ülő Krisztus "három arcát" ábrázolja, és amely szintén nagyon népszerű az inochentisták körében. Ez egy nyugati keresztény ábrázolás, a három isteni személyt a három alak mellkasán látható három szimbólummal jeleníti meg, a Fiún egy bárány, az Atyán az isteni gondviselés szeme, a Szentlelken pedig egy galamb képe látható (ld. 7. sz. ábra).¹⁸

Az inochentista kozmológia legegyplicittebb reprezentációja a fent említett, a Szentháromságot ábrázoló inochentista ikon (6. sz. ábra), melyen Inochentie látható mennyei trónusán Krisztus oldalán. Ez az ikon „elbeszéli” vagy közvetíti azt, amit Inochentie követői még az 1940-es években nem voltak képesek nyilvánosan kimondani: azt, hogy Inochentie valamilyen módon a Szentlélek megnyilvánulása (volt). Ma azok, akik az ortodox egyházon belül Inochentie rehabilitálásával foglalkoznak, úgy magyarázzák ezt, hogy Inochentie nagysága talán összezavarta egyszerű követőit, akik idővel, valódi lelki atyák útmutatása nélkül, téves útra tértek Inochentie a Szentlélekkel való kapcsolatának megértésében. Ciprian atya, aki Lipeckoje-ban a közösség újjáalapításán munkálkodik, a következőképpen magyarázta Inochentie státusát:

„Sokan Balta-ban a Szentlélek megtestesülésének tartották, olyan Istennek, mint a mi Urunk, Jézus Krisztus. Mit mondhatok? Olyan csodálatos próféta volt, mint Keresztelő János az Ószövetségből, Jézus Krisztus útjának előkészítője. Inochentie atya, ő volt Illés és Énok, ő volt Keresztelő János és ő volt Mózes, ő volt minden próféta. Azaz rajta volt minden próféta pecsétje. És ezért azok, akik látták, azt mondták, ő maga a Szentlélek. De ő nem volt a Szentlélek, a Szentlélek *öbenne* volt. Ő a Szentlélek műve volt. Isten tanítványa, akinek különleges megbízatása az volt, hogy hirdesse Krisztus második eljövételét.”

(Ciprian atya, Lipeckoje, az interjú 2012. április 16-án készült)

Inochentie pontos státusa ellentmondásos marad mind követői, mind pedig a moldovai és ukrainai ortodox egyház számára. Szentlélekként történő reprezentációi a hagyomány és a hagiográfiájából származó, ezt alátámasztó jelenetek az inochentizmus ellentmondásosságának lényegére mutatnak. Az Inochentista diskurzus Inochentie csodálatos autoritását állítja és az újjá-képzelt keresztény kozmológia és eszkatológia központjába állítja.

Következtetések

Az ortodoxián belül az ikonkészítés és hagiográfiák azok a hagyományos eszközök, amelyek fontos alakok szent-státusát alapozzák meg. Az ikonokat a hívők

¹⁸ Thank you to Will Allen for identifying the origin of this image.

alkotják és alkalmazzák, mint az imádság és áhítat szimbólumait és tanítási segédeszközeit. Az inochentista hagyományban azonban ennél többről van szó. Amint Weaver hangsúlyozta, az ikonoknak megvan az ereje, hogy „decentralizálják azt az autoritást, amely rendszeren a bírósági hierarchiákban koncentrálódik”. Az inochentisták üldöztetésének és elnyomásának története gondoskodott arról, hogy Inochentie közösségének szétrombolását követő évtizedekben az ikonográfiai hagyomány „rejtett átiratként” jelent meg, „zárt ajtók mögött” jelentve kihívást az ortodoxia főárama számára. Ezek a képek családi jellegűek, az otthonra lokalizálva a hagyomány szent terét és narratíváját. Ezen képek közül a legkiemelkedőbbek azok, melyek direkt módon vonják kétségbe az egyház tanításait, különösen azok a reprezentációk, amelyeken Inochentie, mint a Szentlélek megtestesítője és mennybéli trónon ülő társ-uralkodó szerepel, de azok a hagiográfiájában szereplő jelenetek is, melyek a Szentírásból Jézus csodatetteire utalnak. Ezek mind tisztán kétségbe vonják az ortodox doktrínát és ikonográfiai konvenciókat, ugyanakkor a földi hatalom tágabb kritikáját is megfogalmazzák az eljövendő mennyei királyság tükrében. Az inochentista ikonográfia jelentős eszköznél bizonyul a „világban való létük” átadásában és fenntartásában, mely következtében a jelenkori Moldovában és Ukrajnában az inochentisták állandó meghasonlott állapotban vannak a hagyományos vallási és politikai hatalommal.

(fordította Dr. Ajtony Zsuzsanna)

Irodalom

BODIN Per-Arne

2009 *Language, Canonization and Holy Foolishness: Studies in Postsoviet Russian Culture and the Orthodox Tradition*. Stockholm, Stockholm University Press.

BORTA Mihail

2007 Inochentismul, între Ortodoxie și erezii. *Biserica Secreta*.

<http://bisericasecreta.wordpress.com/2007/02/19/inochentismul-ntre-ortodoxie-i-erezii/> (2012. szeptember 12).

2007 O cercetare a iconei inochentiste în lumina iconografiei ortodoxe.

<http://mihailmaster.wordpress.com/2007/06/22/o-cercetare-a-icoanei-inochentiste-in-lumina-iconografiei-ortodoxe/> (2012. szeptember 12).

CLAY Eugene C.

1998 Apocalypticism in the Russian Borderlands: Inochentie Levizor and his Moldovan Followers. *Religion, State and Society* XXVI. 251-260.

COLEMAN Heather

2005 *Russian Baptists and Spiritual Revolution 1905-1929*. Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press.

FIELD Daniel

1976 *Rebels in the name of the Tsar*. Houghton Mifflin Company, Boston.

HERETZ Leonid

2008 *Russia on the Eve of Modernity: Popular Religion and Traditional Culture under the Last Tsars*. Cambridge, Cambridge University Press.

KOLARZ Walter

1961 *Religion in the Soviet Union*. New York, MacMillan & Co. Ltd.

SCOTT James C.

1990 *Domination and the Art of Resistance*. New Haven and London: Yale University Press.

TREI CRAI DELA RĂȘĂRIT szerk.

é.n. *Pre scurtă Viața și faptele Sfântului Părintelui nostru Inochentie dela Balta sau Evanghelia Dreptății*.

WEAVER Dorothy

2011 Shifting agency: male clergy, female believers, and the role of icons. *Material Religion* VII. 394-419.

ZHUK Sergei I.

2004 *Russia's Lost Reformation: Peasants, Millennialism, and Radical Sects in Southern Russia and Ukraine 1830-1917*. The John Hopkins University Press, Baltimore and London.

KAPALÓ, James Alexander

NARRATIVE AND COSMOLOGY IN THE ICONOGRAPHIC TRADITION OF INOCHENTISM

This paper explores the religious iconography of the Inochentite movement in 20th century Moldova. The Inochentite movement emerged in the first decade of the twentieth century in the Russian Province of Bessarabia and the Governorate of Podolia. This apocalyptic movement, inspired by the Orthodox monk Ioan Levi-zor, was soon portrayed as both heretical and subversive. Persecuted during the Soviet era, the movement went underground re-emerging into the public domain in the post-Soviet era. The Inochentite revival gave rise to a rich iconographic tradition, reflecting the significance of its charismatic founder and revealing the cosmological claims of his followers. This paper focuses on two aspects of Inochentite iconography and hagiography; representations of the Tsar Nicholas II and images of Inochentie as the Holy Spirit.

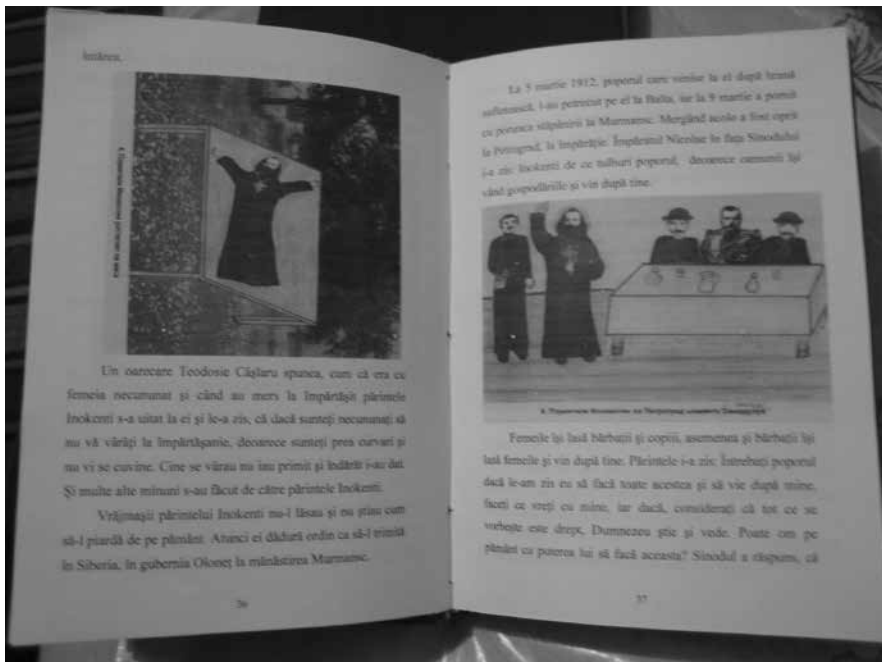
1. sz. ábra Rituális tér egy inochentista otthonban, Tomaj, Moldova

2. sz. ábra Narratív tér egy inochentista otthonban, Lipectoje, Ukrajna

3. sz. ábra Inochentie jóllakat háromezer embert egy fél zsák pogácsával

4. sz. ábra Inochentie megjelenik Miklós cár előtt, A mi szent atyánk, a Balta-beli Inochentie rövid élete és cselekedeteinek nyomtatott kiadása, a fénykép a Tomaj nevű faluban készült, é. n.)

5. sz. ábra Inochentie ábrázolása meny-
nyei trónusán, mint a Szentháromság
harmadik személye, Kjubisev, Ukrajna

7. sz. ábra Fridolin Leiber képének
másolata, a fénykép egy tomaji (Mol-
dova) inochentista otthonában készült

6. sz. ábra A Szentháromság képe (Rubljov nyomán), mely Ábrahámot
és Sárát ábrázolja, a missziós templomból, Kjubisev, Ukrajna.